

HET GROTE PLEIN, fragment 4**Christos**

En ‘niet ééntje hebben ze overgelaten’ klonk hun weeklacht, en iedereen stond als verlamd, ze verstarde in hun raam tot onbeweeglijke foto’s toen ze de stoet voorbij zagen sjokken, er kwam geen eind aan, er was geen genade, en Amalia zei almaar ‘waar worden ze toch naartoe gebracht’, in tranen, want er zaten vast en zeker vrienden van hen tussen – de mannen en vrouwen daar liepen met bundels over hun schouders, sommigen met hun baby’s op hun nek, en duwden tussen hen in karretjes of karren mee met daarop hun oudjes, bedolven onder kleren en dekens. En Christos vloog naar buiten, hij had het gevoel dat hij niet mocht ontbreken, en even later bevond hij zich vlak bij de hoofdstraat, waar de kop van de stoet gearriveerd was, met de Duitsers zwijgend en zwaarbewapend voorop; op een gegeven ogenblik leunde hij tegen een straatdeur en voelde daarachter stemmen en gehuil vibreren en toen hij omkeek zag hij boven de deur een dorre krans hangen, voornamelijk twijgen en maar een paar blaadjes, ik ken dit huis herinnerde hij zich, het was zo’n ontoegankelijk joods huis, deur dicht altijd, gordijnen naar beneden, en zo met zijn gewicht tegen de straatdeur voelde hij hoe die week en hij stapte een glanzende, felrode trap met een grijzige loper op, alles heel proper. Nu klonk er een zacht gejammer, als een onbegrijpelijk gepсалmodieer, en de trap verder opgaand zag hij in het schemerlicht drie mannen en vrouwen staan, heel stil, en Christos vroeg zich al af wie er dan zo jammerde, maar op dat ogenblik hoorde hij iemand zeggen ‘wachten jullie tenminste tot we weg zijn’, het klonk als van een smekende oude man; en de laatste treden opgaand kwam Christos daarboven tussen de anderen terecht, en aller ogen keken in de richting van een openstaande driedelige deur, met schilderijen op de grote ruiten, iets als lelies of langhalzige vogels in een vreemde verstrengeling, en midden in de salon zat een oude vrouw te huilen (nu was ze niet eens meer te horen) en bij haar stond een oude, aristocratische heer, zwarte hoed, gouden bril, overjas en een wandelstokje van iets als donkerbruin riet opgeheven als in een kinderspelletje, en hij smeekte ‘wachten jullie dan tot we weg zijn’ en daarna ‘heb medelijden met mijn vrouw’, die zich nu ook verhief en door de man gesteund werd; toen boog ook Christos opzij, het was of hij zijn hand uitstreckte, de glazen deur verder opentrok en voelde dat zijn achterhoofd gloeide, zijn haar en daaronder zijn hals, die op slot raakte en zijn stem en zijn adem leek te smoren, maar zijn hart schreeuwde nee en hij strekte zijn handen uit.

Want in de verborgen wand, in hun verborgen kast, waren al laden opengetrokken en twee vrouwen haalden er witte lakens en dekens en linnengoed uit en gooiden ze in twee stapels op de grond, alsof ze de boel aan het verdelen waren; toen kwamen de oude man en zijn vrouw in beweging, hij stapte met opgeheven hoofd en strakke blik weg en zijn vrouw hing aan zijn arm, en toen ze op de overloop bij de trap waren stormden degenen die daar stonden te wachten naar binnen, de salon in, en er klonk gerinkel van een brekende ruit, ten slotte voeten die heen en weer snelden (ze hadden zich over alle

hij dat het er niet toe deed, 'wat hebben ze toch met die arme sloebbers gedaan,' sprak Christos en hij strekte zijn hand uit en streefde Ángelos, 'je kunt niets doen,' zei hij troostend, en de jongen zei 'dat kónden we wél', en zijn stem klonk koppig en bitter.

Maar het zou verspilde moeite zijn, huilde zijn stem en hij kon het hun niet uitleggen, en ze zouden ook niet eens geluisterd hebben, want Christos kwam volkomen onverklaarbaar in beweging en Dimítris beloofde 'tot vanavond', aangezien de vervelende dingen nog niet plaatsgevonden hadden. Maar zijn vader liep koortsachtig voort, op zeker ogenblik vroeg hij hem 'maar waar ken ik hem van' en hij bedoelde de puber in het wit, en Dimítris legde het hem uit, 'hij is in orde', en Christos deed er het zwijgen toe, een en al reserve, maar hij bleef haastig voortlopen, en even later drong het tot hem door en hij verklaarde 'je moeder zal zich wel ongerust maken'. En toen ze de tuindeur openduwden, zagen ze haar in gedachten zitten, ze leek gekwetst, geschrokken, en ze sprak alsof ze alleen was, 'ik had vroeger een vriendin die Rachel heette, we zijn samen opgegroeid en speelden met elkaar, waar zou ze naartoe gebracht worden?' en Dimítris zei 'ze hadden naar de bergen kunnen gaan om onder te duiken', maar Christos wierp hem een kwade blik toe, 'ze zijn verkwanseld door Koretz',¹ diens zoon hadden ze vroeger gekend, een helblonde jongen met een dure fiets, de familie was uit Oostenrijk gekomen, en ze zeiden 'hé Bubi, mag ik er een rondje op rijden?', maar dat wilde hij niet – 'ze zijn verkwanseld door de opperrabbijn', iedereen was vertrokken en hij was gebleven, hij had zich in zijn herenhuis opgesloten en liet zich niet zien, en nergens ook was Bubi's fiets te zien, de blonde lok die voor zijn oog hing net als bij de Duitsers.

En toen ze daar zo op hun balkonnetje de toestand zaten te bespreken, zagen ze Tsimónena haar huis binnengaan met een bundel kleren, allemaal wit, en even later kwam hun dikke zoon met twee stoelen aansjouwen; ze waren nog niet binnen of ze kwamen alweer naar buiten hollen, en Christos mompelde 'die schoften zijn aan het plunderen', want ze gingen op strooptocht naar de joodse huizen en roofden mee wat ze maar vonden, wat maar door de anderen was overgelaten, en Amalía zei 'dit is hun tweede ronde al', en het zou niet hun laatste ronde zijn, want tot aan de avond liepen ze af en aan, en ze hadden ook hun twee jongere broers bij zich, die beladen met spullen heen en weer holden, als mieren die hun hol volstouwden, er kwam geen eind aan; en Amalia zei 'om al die dingen is gehuild, ze brengen ongeluk' – en inderdaad stierf het volgend jaar hun dikke zoon.

En de volgende dag raakten ze nog meer van streek, en Christos wond zich op, 'met die jongen zijn er ook altijd toestanden,' klaagde hij, want de jongen was bij zijn eigen kinderen komen zitten, Dimítris, Alkmini, de kleine Andigoni, en had gezegd 'ik heb de smoor in', immers twee dagen voor de exodus was Bettini's moeder bij zijn grootmoeder gekomen en die had hem toen weggestuurd omdat ze ernstige zaken te bespreken hadden, die niet 'voor kinderen' bestemd waren, en Ángelos had toen gezegd 'ach verdomme, dat weet ik toch allemaal al', zoals waar Niki's doeken voor waren en waar al dat bloed vandaan kwam, en dat hij 's avonds zijn tante naakt zag, zweterige uitdagingen en omhelzingen en ze werden nat van het gezwijmel, maar zijn grootmoeder had bevolen 'maak dat je wegkomt'; toen had hij maar geknikt van 'goed dan' en was naar de keuken

¹ De (omstreden) opperrabbijn van de Joodse Gemeente van Thessaloníki in die tijd.

gegaan, maar hij was door het raam weer naar binnen geklommen, had zich in de lege kamer verstopt, zich tegen de deur gedrukt en afgeluisterd hoe Myrsini geschrokken zei ‘maar dan gaan we er allemaal aan’, en toen had de andere vrouw gezegd ‘jij bent ook moeder, je weet wat pijn is’ – ‘maar waar moeten we haar verstoppen, we hebben geen...’ – geen schuilplaats ongetwijfeld, en Ángelos had gedacht, hun kelder was een labrynt en aardedonker, maar Myrsini had voet bij stuk gehouden, ‘ik kan mijn gezin er niet aan wagen’,¹ de andere vrouw had gehuild en gesmeekt en op dat ogenblik had grootmoeder de dreun gehoord, ze had de deur opengetrokken en daar lag haar kleinzoon op de grond te spartelen, ze had een kreet geslaakt, ‘ach mevrouw, wat doet u ons toch aan’ had haar weeklacht geklonken, en de andere vrouw was lijkbleek geworden, ze was bij de jongen gaan zitten en had hem gestreeld en was compleet overstuur geraakt, ‘ach Bettini,’ had ze gehuild, ‘Bettini’, en toen Ángelos zijn oogleden weer geopend had, had hij Myrsini horen beloven ‘ik zal het mijn kinderen vragen’, maar de andere vrouw was als verbijsterd heen gegaan.

En toen Ángelos zo al huilend zijn verhaal deed, sidderde Amalía en zei ‘pas op, straks blijf je er nog in’, want de puber zag bleek als een vaatdoek, Dimítris snelde naar het raam en deed het open, maar toen zakten de ogen van de ander dicht en de anderen zeiden ‘wuil hem wat lucht toe’, en het was een stralende dag met veel wind en de zon speelde met de witte wolken, en Andigoni ging snel water halen, maar Angelos kwam weer bij en keek hen aan, ze waren die avond nog bij elkaar gekomen, grootmoeder en de ooms en tantes, maar ‘dat gaat ons de kop kosten’ hadden ze gezegd, en dus had Myrsini besloten: ze konden het risico niet lopen, ‘want wij hebben ook kinderen’, doelend op haar kleinkinderen Ángelos, Nikos en Konstandinos. En daar eindigde de puber zijn verhaal en Christos zei om hem te troosten, ‘wij zouden net zo gedaan hebben’, maar Dimítris en Alkmini keken hem bestraffend aan – Andigoni sprak tegen Ángelos, ‘en zo is Bettini verloren gegaan,’ was haar slotsom, en de jongen gaf geen kik, keek haar alleen aan (zoals hij maar zelden deed) en fluisterde ‘de arme meid’, maar Andigoni vroeg ‘is ze van onze leeftijd?’ en hij zei ‘ouder, groter’. Ten slotte verklaarde Christos ‘we zullen ons erbij neer moeten leggen’, het schemerde al en hij vroeg ‘zullen we gaan eten?’, en Ángelos moest ook blijven, want ze hadden met hem te doen, en ze schein een bord spaghetti voor hem op en gingen met zijn allen aan tafel zitten en aten zwiiggend.

En die nacht hoorden ze Andigoni gillen in haar slaap en Christos zei dat ‘ze ons laat schrikken’, maar ‘door al die dingen zijn we van streek,’ verbeterde Amalía hem en ze keken elkaar aan, en de man merkte dat haar hand zich uitstreckte en op zijn voorhoofd bleef rusten als dauw in zijn haar, ‘we hadden met hen te doen’ fluisterde ze, en hij sprak niet; geef mij maar haar liefkozing, dacht hij, zoals ze me troost en kalmeert, en even later was hij alleen in een onbekende kamer het leek er kwalijk naar petroleum te stinken en daar kwam een hond binnen die roept hoe hebben ze me toch zo kunnen laten aftakelen en daarna richt hij zich op zijn achterpoten op en zegt ik herinner me

¹ Het moet een zonnige namiddag geweest zijn; Rachel en haar zoon Sammy waren meegekomen. Maar grootmoeder zei tegen haar, ‘niet smeken, het kan niet.’ Hoe dan ook vond er ‘s avonds familieberaad plaats en Stratís zei, ‘zijn jullie gek geworden?’ – als de Duitsers hen op een joods kind in huis betrapten, waren ze er geweest. Sindsdien hebben we moeder noch zoontje weergezien. Mijn moeder was samen met Rachel opgegroeid en ze waren hartsvriendinnen. Maar toen Stratís sprak, ging ze er niet tegenin. [Verhaalnoot auteur]

je in je gescheurde tent een verbrande rots was zijn hele wereld ik herinner me je je bent kolonel Evripidis maar de ander boog zijn hoofd kijk eens, zei hij klaaglijk, hoe mijn haar uitgevallen is het was altijd zo dik en blond en er klonk een kanonsschot dicht bij hen in de buurt misschien een bliksem en hun rots werd in tweeën gespleten ze vielen in een afgrond en hij hoorde hen 'red ons' naar hem roepen, 'nu is het jouw gegil waar we wakker van worden,' zegt Amalfa die op het knopje drukt en de kamer in een krachtig licht zet, het laken is een kluwen geworden en zijn kussen nat, 'o, wat een nachtmerries,' spreekt zij tot hem, en haar hand komt nog een keer, ze wist zijn zweet, 'het gloort,' zegt ze en hij kruipt weg in haar armen en voelt haar ademhaling en dan pakt hij haar billen en streelt haar, en dan haar dijen, wat zijn ze dik geworden voelt hij, hij streelt haar steeds vrijmoediger, maar Amalía fluistert 'vandaag kan het niet' – 'hoe lang al?' vraagt hij – 'de derde dag alweer', en het klinkt hem als een verwijt in de oren, maar is het al zover met ons gekomen? vraagt hij zich af, vroeger zag ik het meteen het eerste ogenblik aan haar ogen, aan de zwarte kringen, is het al zover met ons gekomen? hij maakt zich ongerust dat hij zich aan haar verraden heeft, het is of ze hem zwijsend verwijten maakt, en zo klemt hij zich vast in haar armen, hij kust haar en verzekert haar 'ik hou van je', alsof hij alle schuld ontkent; en door de kieren van de luiken heen krijgen ze opluchting geschonken van de dageraad, alsof er uit de aarde een kleine groene plant opschiet waarvan je weet dat hij maar één wortel heeft, wit als een draadje, dat niet breekt en sterk zal worden.